

12. KRATKA ISTORIJA GRADA

Najstariji gradovi su nastali nekoliko hiljada godina pre nove ere. Posle dugog perioda gde je čovek vodio nomadski život, lovački i sakupljački, postepeno je počeo da se ustaljuje na mestima koje pružaju posebne pogodnosti. Negde oko 10 000 godina pre.n.e. na najpovoljnijim predelima se masovno javljaju neolitska naselja. Poljoprivreda se javlja i razvija u tom periodu. U blizini ili u samim poljoprivrednim prostorima javljaju se prvi gradovi. Postoji više teza o nastanku grada, ovde ćemo izdvojiti dve:

1. gradovi evoluirali iz sela i to na prelasku iz bakarnog doba u bronzano, zbog prodora novih naprednijih proizvoda i tehnika i najviše zbog pojave viška hrane.

2. grad i selo razvijaju uporedo iz nekog drevnog jezgra, svako na svoj način i prema svojim potrebama.

Kao nezavisni centri urbane kulture često se navode Egipat -3000g.p.n.e. Mesopotamija 2700g.p.n.e. , dolina Žute reke u Severnoj Kini- 1300 p.n.e. Maje 500. n.e i Inke 1600.n.e.

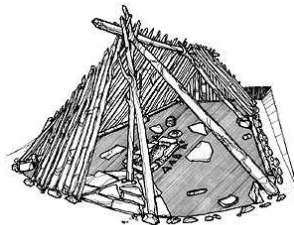
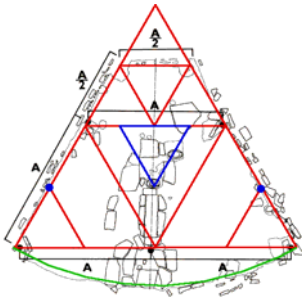
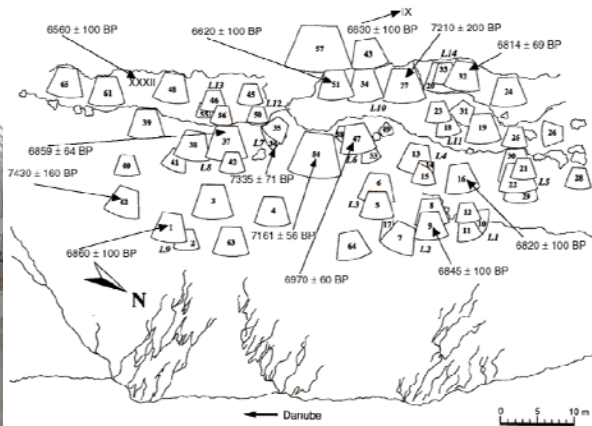
Naselja u rodovskim zajednicama na našim prostorima

LEPENSKI VIR

Na osnovu ispitivanja (dr Dragoslav Srejić, arheolog, akademik) arheoloških nalazišta u Đerdapu utvrđeno je da se tamo razvila jedna od NAJSLOŽENIJIH KULTURA PRAISTORIJE - KULTURA LEPENSKOG VIRA (7000-5500 godina pre n.e.). Naselja su podignuta na najnižim dunavskim terasama, grupisana su 2-3 u zoni u radijusu od 10 kilometara. Staništa Lepenskog Vira su u obliku kružnog isečka, elipse, trougla zaobljenih uglova, sa ukošenim zidovima i krovovima koji naležu na osnovu. Na ovom arheološkom nalazištu u sedam naselja (Proto Lepenski Vir, Lepenski Vir I a-e, Lepenski Vir II) otkriveno je 136 stambenih i sakralnih objekata. Naselja imaju potkovičastu formu sa nekom vrstom potkovičastog trga u sredini. Naselja su orijentisana ka reci, grupisana u dva krila. Jedno usmereno uz vodu, a drugo niz vodu. Između ova dva krila se nalazi „trg“. Prostor je raščlanjen stazama i rampama

- Najstariji ljudi ove kulture živeli su već u NASELJIMA, a u zajednicama od dve do četiri biološke porodice (naselja Lepenski Vir, Vlasac, Padina, Hajdučka Vodenica, Ikona, Kladovska Skela itd.)**
- Gradili su nasebine po utvrđenom obrascu.**
- Dolazi i do usavršavanja izrade alata i oružja.**

- Brojni nalazi upućuju na postojanje privatnog vlasništva, društvene hijerarhije, religije i umetnosti

Reconstruction of the roof structure of the buildings of Lepenski Vir 1

Monumentalna skulptura se javlja kad i prva svetilišta, kao elementu enterijeru. Skulpture se postavljaju iza ognjišta i žrtvenika i učvršćuju se u pod. Veličina skulpture zavisi takođe od veličine svetilišta. Skulpture se modeluju tehnikom iskucavanja, a ređe klesanjem. Motivi su ljudski ili životinjski lik (ribe i jeleni). Najstarije skulpture prikazuju ljudsku figuru u celini, ali samo je glava oblikovana - obrve, dugi nos, velika usta. Skulpture imaju predstavljene samo oči, uvojke kose ili šare na kapi, vrlo su brojne i kvalitetne. Iz ovog perioda su prve skulpture životinja.

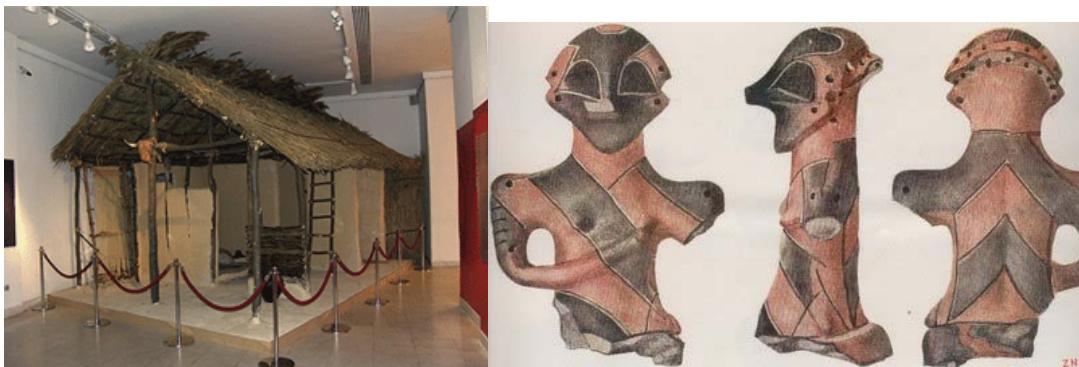
VINČANSKA KULTURA – MLAĐI NEOLIT

Vinčanska kultura predstavlja mlađeneolitsku i ranoeneolitsku kulturu Evrope (između prvih vekova 5 milenijuma pre nove ere i prvih vekova 4 milenijuma pre nove ere), koja se prostirala od srednjeg Potisja na severu do Skopske kotline na jugu i od reka Usore i Bosne na zapadu do Sofijskog basena na jugu, odnosno obuhvatala je teritorije današnje Srbije, Rumunije, Makedonije i Bosne i Hercegovine. Vinčanska kultura je bila tehnološki najnaprednija praistorijska kultura u svetu. Vinčanska arhitektura je reprezentativna što je moguće приметiti na osnovu rekonstruisane kuće. Zidali su je od blata, pleve i peska, materijala koji imaju povoljne termoizolacione karakteristike. Da bi se sačuvali od hladnog

vazduha, užu stranu kuće okrenuli su prema Dunavu odakle dolazi vetar, i nisu imali prozore.

rekonstrukcija kuće, lokalitet, statua, poklopci

Neolitska metropola Vinca imala je 2.500 žitelja i predstavlja zaštitni znak starih evropskih civilizacija. Ovde se može videti 10 metara deo sloj istorije stare 7.000 godina, tik pored obale najduže evropske reke. U toku iskopavanja otkrivene su brojne kuće sa ostacima materijalne kulture praistorijskog čoveka. Nastambe su pravljene po starom principu i od istog materijala kao kod starčevačke etno-kulture. Vinčanske kuće bile su masivnije, sastojale su se od dva i više odeljenja sa ognjištima. Vinčanske figurine, kao i poklopci i žrtvenici predstavljaju izuzetne umetničke domete ove kulture. Najznačajnije među njima su Lady of Vinča, Hajd vaza i Vidovdanka. Pored predmeta kultne namene, o stepenu razvijenosti govore i urezani znaci poznati kao „vinčansko pismo“. Pretpostavke o njihovoj funkciji su mnogobrojne: da su oznake vlasništva ili slikovno pismo...

GRADOVI MRTVIH - EGIPAT

Pre oko 5 000 godina na obalama reke Nil u severnoj Africi razvijala se po mnogo čemu neverovatna civilizacija starog Egipta. Njen razvoj je trajao preko 3 000 godina - duže nego ijedne druge civilizacije u svetskoj istoriji! Tokom više od 3000 godina civilizacija Egipćana – njezina temeljna poimanja, političke ustanove, verski i umetnički oblici – nije se bitno menjala. Najznačajnija razdoblja su: Staro, Srednje i Novo Carstvo.

Centralni problem arhitektonske kompozicije i građevinske tehnike kroz čitavu istoriju Egipta je monumentalna arhitektura. U nju su ulagana najveća materijalna sredstva i najveći stvaralački naponi. Velike i kompleksne arhitektonske kompozicije grobnica, piramida, naročito hramova – imale su najveći uticaj na razvoj egipatske arhitekture, ali i na razvoj planskih kompozicija gradova u drugim zemljama.

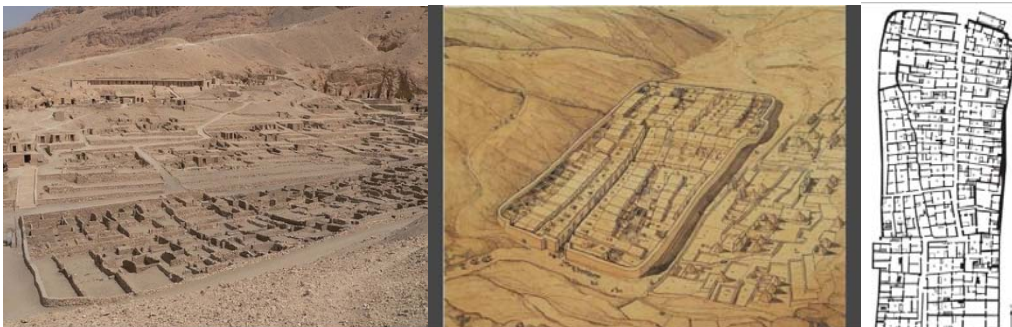

Piramide u Gizi

hram u Luksoru

Deir el Medina- naselje zanatlija koji su radili na nekropolama

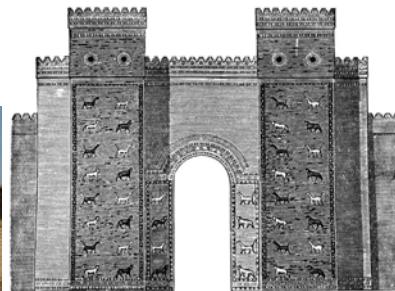
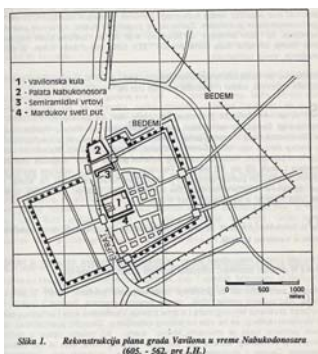
ostaci, rekonstrukcija, osnova

Egipatski hieroglif- znak za naselje – grad

VAVILON

Vavilon je grad u Mesopotamiji, glavni grad **Vavilonskog Carstva** i jedan od najstarijih kulturnih, političkih i trgovačkih centara. Ime mu potiče od akadске reči *vavilu*, što znači *božja kapija*. Grad su osnovali Sumerani u četvrtom milenijumu p.n.e. Tokom vekova važnost grada se smanjivala, ali ponovo dobija na važnosti u 18. veku p.n.e. kada postaje **glavni grad Hamurabijevog carstva**. U to vreme, Vavilon je cvetao zahvaljujući fantastičnim diplomatskim, političkim, logističkim i graditeljskim vizijama i sposobnostima njegovog vladara Hamurabija. Bio je smešten na obema obalama reke **Eufkrat** tako da su morali biti sagrađeni nasipi koji su ga štitili od sezonskih poplava. Kada je procvetao, osvojili su ga Asirci. Kako su se starosedeoци opirali ovoj nametnutoj vlasti, Vavilon je uskoro potpuno uništen kako bi Asirci ugušili ustanak. Oko 500 godine p.n.e. vladar **Nabukodonosor** je od grada napravio čudo antičkog sveta: izgradio je **Ištarinu kapiju**, obnovio **Etamenanski hram** i izgradio **Semiramidine viseće vrtove** (jedno od sedam svetskih čuda). Pod vladavinom Kira i njegovog sina Darija, Vavilon je postao centar učenja i naučnog napretka. Vavilonski naučnici su napravili zvezdane mape i uspostavili temelje savremene astronomije i matematike. Međutim, za vreme vladavine Darija III Vavilon je počeo da stagnira. **Aleksandar Veliki** osvaja Vavilon 331 godine p.n.e. i ponovo od njega stvara centar nauke i trgovine. Danas se reč Vavilon koristi i kao opšti simbol za multikulturalnu i multietničku metropolu u kojoj istovremeno zajednički život deli više naroda, vera i jezika, ali i veliku gradsku celinu iskvarenu porocima i nemoralom.

Врата Иштар в Вавилоне. Реконструкция.
www.istina.by

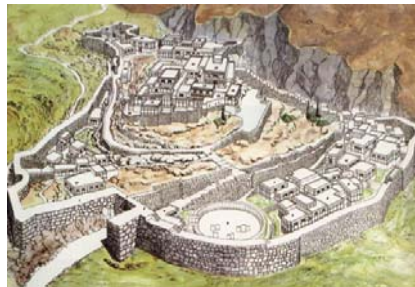
Osnova grada, današnji izgled, kapija boginje Ištar

Klasičan stari vek- GRČKA I RIM

GRČKA-kolevka evropske kulture

Zbog ideje slobode i humanizma, koja je duboko prožimala celokupni život antičkih Grka i po kojoj su se oni i razlikovali od ostalih naroda antičkog sveta, i arhitektura je kao i celokupna grčka umetnost, bila oblast duhovnog i estetskog angažovanja ne samo arhitekata nego i vajara i slikara. Izuzetan je značaj gradova u kulturnom i društvenom životu antičke Grčke. Polis je teritorijalna i duhovna zajednica. Grad se rešava PLANSKI kao prostorno – umetnička celina. Planska izgradnja je zasnovana na određenim principima i umetničkim shvatanjima kao jedinstvo urbanističke i arhitektonske delatnosti.

U najranijem dobu antičke Grčke (2000 - 1200 pre.n.e.) stvara se egejska ili prehelenistička kultura, čiji su predstavnici: Krit, Mikena (kontinentalna Grčka) i Troja (Mala Azija)

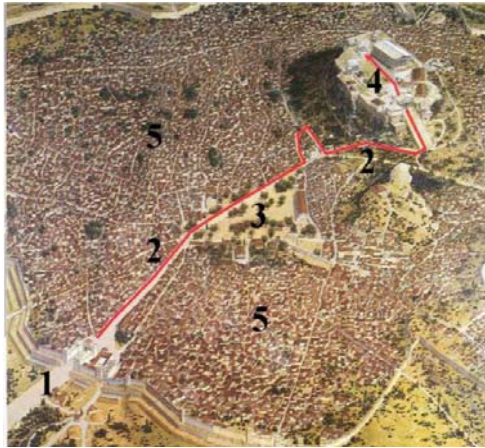
Knosos, Mikena rekonstrukcija

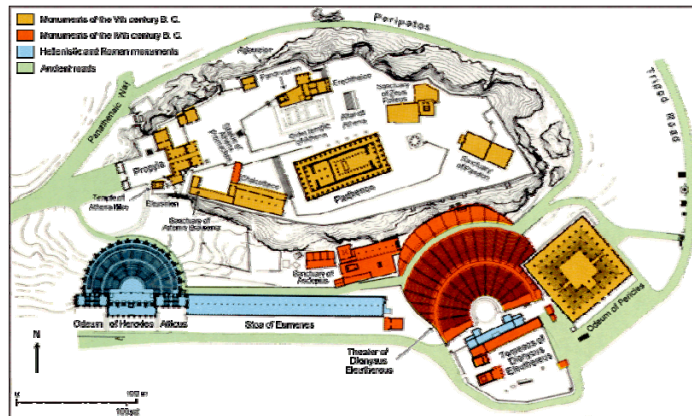
Knosos, Mikena današnji izgled

KLASIČNI PERIOD – faktori koji su uticali na razvoj urbanizma i izgradnju gradova

- Nadmoćnost Atine nad ostalim grčkim državama
- Privredni razvoj zemlje - vojna i ekonomska sila
- Društveno uređenje Atine - razvoj i jačanje demokratije
- Razvoj opšte kulture, nauke, arhitekture i umetnosti

1. Kapija grada
2. Via sacra
3. Agora
4. Akropolj
5. Gradske četvrti

Plan Akropolja

Kompozicija AKROPOLJA se zasniva na čvrstom i organskom povezivanju arhitekture sa prirodnim masivom brega

KARAKTERISTIKE GRČKOG GRADA

- grad je delo građana, a ne posledica volje vladara
- izbor mesta za grad prema kriterijima:
  - mogućnost odbrane
  - zadovoljavanje državnih i životnih potreba
  - estetska obeležja
  - razvijeno urbanističko zakonodavstvo

GRČKI GRAD je temelj konstituisanja evropskoga grada

Osmišljeni urbanizam grčkog grada nastao je iz:

- estetske kompozicije
- komunalnoga uređenja
- društvenog uređenja
- utemeljen na pravilima racionalnosti
- podstican filozofskim idejama

ZONIRANJE GRČKOG GRADA

Podela gradske teritorije na tri funkcionalne zone:

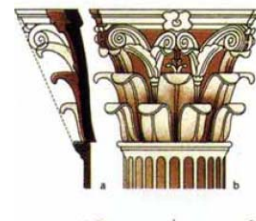
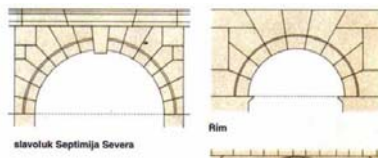
- **Zona svetilišta**
- **Zona društvenog i kulturnog centra**
- **Zona stanovanja** /socijalna podvojenost stanovanja/
-

Prve urbanističke teorije se pojavljuju u Grčkoj u klasično doba:

- **PLATON** (427.-347. g.p.n.e.) - razmatra ideju IDEALNOG KRUŽNOG GRADA - *ATLANTIDA*. Grad proizvođača i ratnika pod upravom filozofa. 20-25000 stanovnika – grad dovoljno brojna radi obrane, a dovoljno mali da se građani poznaju. U središtu grada svetište/temenos sa hramom, skulpturama, fontanama, ribnjacima. Gradski centar s javnim zgradama. Okolo središta je stanovanje i poljoprivredne površine

- **ARISTOTEL** (384.-322.g.p.n.e.) U svojim raspravama govori o odbrani, higijeni i prometu, ističe prednost arhajskog grada u ratnim uslovima kada postaje lavirint za neprijatelje. Govori o funkcionalnom zoniranju grada - sakralno-upravne građevine u blizini agore, trgovačke građevine na rubu grada (jednostavna snabdevanje). Veličina grada zavisi o mogućnostima prehranjivanja stanovnika.

RIM - Politika moći

Sveobuhvatna rimska civilizacija razvija se zahvaljujući vojnoj sigurnosti, visoko razvijenoj tehnici i privrednom prosperitetu. Iz glavnoga grada ona se širi u provincije. S druge strane, iz provincija Rim dobiva značajne podsticaje, pre svega iz Grčke i s helenističkog istoka. IMPERIUM ROMANUM prvi put stvara naznake jedinstvene evropske kulture. Arhitektura i urbanizam u početku se drže etruščanskih i grčkih uzora. Od II. veka razvijaju se vlastiti građevinski tipovi u kojima se međusobno povezuju koncepcija, određena namenom, nova građevinska tehnika i reprezentativno oblikovanje. Hramovi na postolju, bazilike, terme, pozorišta, građevine predstavljaju prostorne elemente koji u rimskim gradovima dominiraju trgovima (forumi, fora). Njihov prostorni raspored Rimljani su pretočili u sastav i shemu rimskog logora (castrum Romanum), koji i dan danas određuje karakter mnogih gradova u Evropi i na Bliskom istoku.

Urbanizam i urbana civilizacija u Rimu dostižu vrlo visok tehnički standard pri gradnji gradskog zida, vrata, mostova, ulica, kanala i vodovoda (gradnja velikim kamenim blokovima, svodovi). Pri osnivačkoj ceremoniji stvaranja grada- njegova se načela: tok gradskih zidina određuje brazda, pomerium, povučena bronzanim plugom, odvajajući površinu grada od okoliša. Dve ulice su osovine grada- Cardo (sever-jug) i decumanus (istok-zapad) dele grad u jednakomerne četvrti, te

određuju mjesta gradskih vrata. U središtu grada kružna žrtvena jama (mundus) uspostavlja vezu s podzemljem (vertikalna osa).

- **Osnova grada pravilna – kvadrat ili pravougaonik podeljeni dvema glavnim ulicama -cardo i decumanus**
- **Većina gradova teži uniformnosti i "kopiranju" pojedinih spomenika Rima**

Timgad (Alžir) rimski grad teritorija grada podeljena na 12 blokova 30 x 30 m

RIMSKO URBANISTIČKO ZAKONODAVSTVO

- širina i kategorija ulica:

iter - pešačka ulica najmanje širine 0,66 m

actus - najmanje širine 1,35 m

via - ulica najmanje širine 2,70 m

- građevinska linija

- dubina i visina izgradnje

- održavanje ulica

-komunalna služba

- održavanje i oprema ulica

- raspored, izgradnja i popravka zgrada

- javna sigurnost i higijena

Teoretičar arhitekture Marcus Vitruvius - *DE ARCHITECTURA LIBRI DECEM*

(*M. Vitruvije- 10 knjiga o Arhitekturi*)

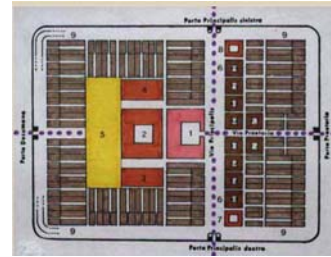
pravila za izgradnju grada, odabiranje mesta za utemeljenje grada u odnosu na klimatske uslove (osunčanje, vetrovi..) o gradnji gradskih zidina, ulica i trgova:

prednost ima kružni oblik zidina i radiocentrična mreža, preporuke o estetici, proporciji i simetriji gradskoga prostora.

"Arhitekta mora da bude pismen, vešt u crtanju, i dobar poznavalac geometrije, da dobro poznaje istoriju, da je marljivo slušao filozofe, upoznao muziku da nije neznanica ni u medicini, da se razume u pravna pitanja i da ima znanja iz astrologije i o nebeskim znacima. Arhitektura se sastoji iz reda, rasporeda, simetrija, primerna oblika i ekonomije "

VOJNI LOGORI – KASTRUMI:

- Lambesis
- Timgad
- Silčester
- Singidunum
- Vindobona
- Carnunt

plan kastruma

JAVNI PROSTORI RIMSKOGA GRADA

- kapitol (na uzvišenju sa hramovima, povezan sa forumom)
- forum (gradski trg)
- glavne ulice
- parkovi, svete šume

Pompeji- forum

Rimski forum, danas

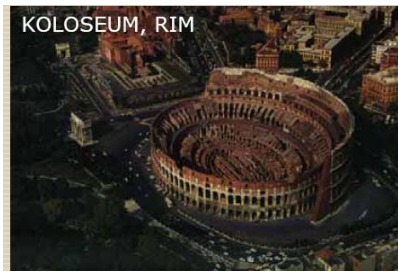

Rimski forum, rekonstrukcija

JAVNE GRAĐEVINE RIMSKOGA GRADA

- **terme** - u sklopu termi-vežbaonice, biblioteke, trgovine, vrtovi
- **basilike** - tržnica, sudnica
- **teatri**
- **odeum** – muzičke dvorana
- **stadion**
- **templum** - hram
- **amfiteatar**/arena - borilište
- **cirkus** - trkalište za konje i kola (Circus Maximus u Rimu)

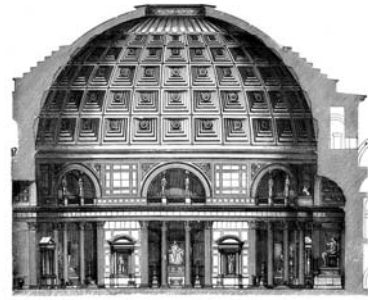

KOLOSEUM, RIM

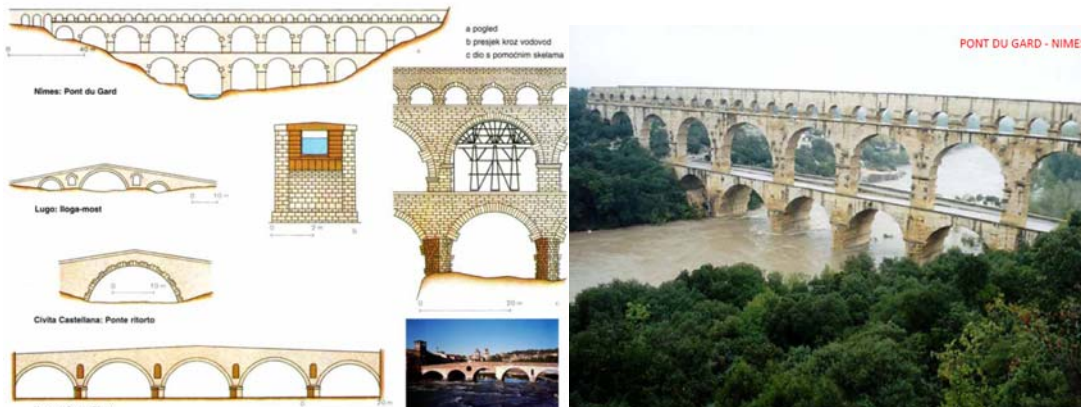
Koloseum

teatar Avinjon

Panteon

Inženjerske konstrukcije- akvadukti

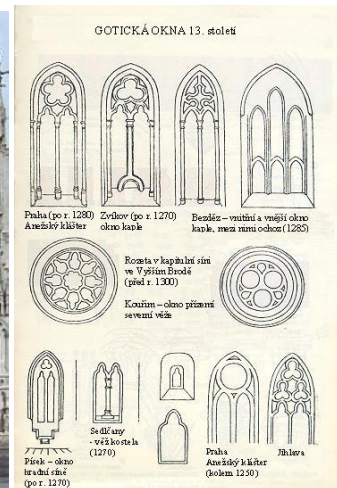
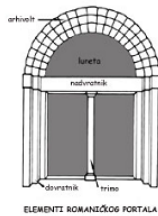
SREDNJI VEK

ISTORIJSKI OKVIR

Početak srednjeg veka je razdoblje od 476. god. pada Zapadnog Rimskoga Carstva, a završetak je razdoblje od 1453. g. i pada Carigrada, preko 1492. g. i otkrića Amerike, do 1517. god. i početka reformacije. Seoba naroda razorila je Rimsko Carstvo. Zapadna je polovina Carstva dospela pod germansku vlast, a Istočno Rimsko Carstvo, Vizantija, se do 1453. održalo kao kopnena i pomorska sila. U VII. i VIII. veku islam prodire iz Arabije prema severu i zapadu, razbijajući političko i kulturno jedinstvo sredozemnog prostora. Mladi narodi koji se nastanjuju na osvojenim teritorijama stvaraju u ranom srednjem veku trajne državne tvorevine, ali njihov uzor nije rimska država. Od starih institucija preživela je samo Crkva. Hrišćanstvo, koje je postalo državna vera, prodire kao nova snaga u kulturu kasne antike, preživljavajući propast Carstva.

Uspon gradova u srednjem veku izaziva promene u srednjevekovnom društvu. Privredni i kulturni život sada se koncentriše u gradovima, građanstvo postaje nosilac nove urbane kulture. **Arhitektura prati razvojne faze društva promenama građevinskih tipova i stilova.**

Na tlu Evrope razlikujemo dva stilska razdoblja- **romaniku i gotiku**. Uz njih u istočnom delu Evrope (Istočno rimsko carstvo) razvija se **Vizantijski stil** (do 1453. i pada Konstantinopolja), a na Iberijskom poluostrvu **mavarski stil**, kao uticaj arapske kulture.

Romanika- Katedrál, Poatije Gotika- Katedrál, Amijen

Proces urbanizacije teče od zapada prema istoku i od juga prema severu različitim intenzitetom koji odgovara sve većoj konsolidaciji ranosrednjovekovnih država i dostiže svoj vrhunac u XIII. i XIV. veku. U srednjovekovnim gradovima ulična mreža je nestandardna, nema kanalizacije i vodovoda, vodotokovi se često koriste kao smetlišta, ulice su nepopločane (prvi pločnici: Pariz (12. st.), Firenca (13. st.), nema sanitarnih uređaja - sve to je prouzrokovalo razvoj bolesti i epidemija velikih razmera. Tek od 14 veka grade se prve bolnice. Takođe zbog upotrebe drveta u gradnji česti su bili i požari koji su uništavali čitave četvrti. Sve to uticalo je da rast gradskog stanovništva bude spor.

Jezgra oko kojih se razvijaju gradovi jesu:

1. rimski gradovi
2. kraljevski dvorci, zamkovi (burgovi), crkvena sedišta
3. saobraćajna čvorišta, mesta trgovačke razmene

Srednjovekovno urbanističko zakonodavstvo se javlja u razvijenom srednjem veku kao reakcija na uslove života u gradu, a njime se želi osigurati:

- sigurnost života u gradu, podizanje gradskih zidina, zaštita od požara;
- pravila izgradnje duž ulica i održavanje ulica

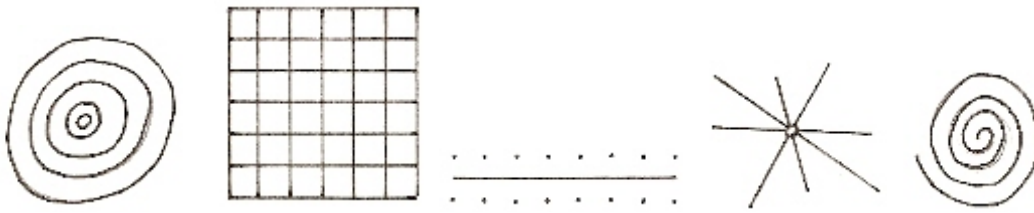
Cilj je bio- status **slobodnog grada** ("Gradski vazduh čini čoveka slobodnim"), koji znači jednakost s ostalim staležima, plemstvom i klerom.

Najveći trgovački i saobraćajni centri u 14.v.:

- London - 40000 st.
- Đenova - 60000 st.
- Firenca - 90000 st.
- Venecija - 190000 st.

Analiza gradskih planova otkriva nam različite tipove gradova

koncentrični gradovi, ortogonalni, linearni, zvezdasti, spiralni

Prema načinu nastanka srednjevekovnog grada razlikujemo:

- nepravilne i spontano nastale gradove
- novoplanirane gradove u vojne ili trgovačke svrhe

Obeležja srednjevekovnog grada određuju:

- fortifikacijske građevine - zidine, kule i gradske kapije
- planimetrija grada - blokovi i ulice
- gradska središta - trgovi

Milano i Avinjon

Javni gradski prostori (trgovi i ulice) koriste se za:

- religijske svečanosti: velike crkvene zabave, procesije, scenske predstave, crkvena prikazanja
- građanske svečanosti: javni izbor sudija, rektora, profesora; prigodni sajmovi; predstave putujućih pevača, svirača, glumaca, žonglera i mađioničara...
- javna kažnjavanja: stubovi srama, vešala, lomače

Venecija i Pariz

Pored svog privrednog i političkog značaja, u 11. i 12. veku gradovi počinju da dobijaju i značaj kulturnih centara

- **1119.g. U Bolonji se otvara prvi evropski univerzitet**, a zatim 1150.g. Pariz; 1214.g. Oksford; 1222.g. Padova; 1229.g. Kembridž; 1348.g. Prag; 1364.g. Krakov; 1365.g. Beč; itd.

Bolonja

Srednjevjekovni urbanizam tokom svog razvitka pronalazi i tipična i individualna rešenja u grupisanju i isticanju građevinskih masa i u oblikovanju dominantni. Pri tome, zahvaljujući kako nadmetanju gradova, tako i iracionalnom preterivanju, u vertikalama crkvenih i gradskih tornjeva, nastaju dinamične i slikovite gradske vizure.

VIZANTIJA

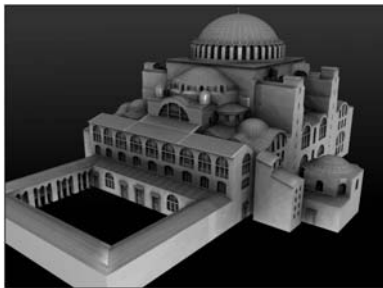
Konstantinopolj

Padom Rima (476) prestalo je da postoji zapadno Rimsko carstvo, dok je istočna polovina je nastavila je da traje kao Vizantijsko carstvo, s Konstantinopoljem kao glavnim gradom. Car Konstantin Veliki (276—337) preneo je svoje sedište iz Rima na obale Bosfora u Vizantiju, gde se ubrzo razvila nova prestonica Kostantinopolj (Carigrad). Istočno carstvo se od zapadnog razlikovalo po mnogim svojstvima: kao naslednik civilizacije helenističke ere, bilo je razvijenije i urbanizovanije.

Vizantija je stvorila jedan specifični kulturni i religijski model, koji je nepovratno oblikovao Balkan i deo Istočne Evrope.

Njegov najveći car, Justinijan, ponovo je osvojio neke delove zapadne Evrope, sagradio Svetu Sofiju, i dao osnovnu kodifikaciju rimskog prava. Posle njegove smrti carstvo je oslabilo. U 14. veku počeli su da nadiru Turci osmanlije i dugotrajna opsada Konstantinopolja završila se 1453, kada je poslednji car Konstantin Dragaš poginuo na gradskim zidinama, oblast potpala pod osmansku vlast. Najveća izgradnja bila je tokom IV,V i VI veka. Grad je tada već imao akropolj i podgradje, a sada su bili podignuti carska palata, forum Augusteon, senat i drugi objekti. Na sve strane su podizane terme, spomenici, fontane i crkve. Zidine grada su pomerane nekoliko puta, jer se teritorija Carigrada uvećala nekoliko puta. Postojao je visok nivo tehnike za gradnju utvrđenja, tako da je grad bio gotovo neosvojiva tvrđava sa dvostrukom linijom masivnih bedema, koji su imali 100 kula, uz duboke i široke rovove.

Sveta Sofija, model, današnji izgled, presek

NOVI VEK

RENESANSNA- početak modernog doba

(*Rinascita ital., renasci lat., renaissance fran. – preporod, ponovo se roditi*)

Ovaj period pokreće Evropu iz dugog perioda učmalosti u period obnove, prosvetljenosti, istraživanja i ekonomskog razvoja (posebno razvoja trgovine). Italijanska renesansa se često naziva početkom modernog doba. Uzroci, rasprostranjenost i značaj renesanse su predmet mnogobrojnih rasprava - mišljenja istoričara i kritičara iz oblasti raznih disciplina se veoma razlikuju. Zajedničko – "renesansa je počela kada je svet opazio opazio da više ne živi u srednjem veku."

Po uobičajenoj definiciji, italijanska renesansa 15. veka, koja se kasnije proširila i na područje Evrope, je period koji se zasniva se na:

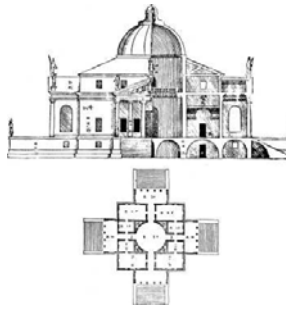
- obnovi vrednosti klasične antike (u umetnosti, nauci i filozofiji)
- povratku eksperimentalizmu
- stavljanju u fokus vrednosti života sadašnjice (humanizam)
- kulturnom preporodu, kreativnom razvoju i razvoju novih tehnika u slikarstvu, književnosti i arhitekturi

Kompleksnu simboliku ima uvođenje centralne perspektive u likovne umetnosti, što su ga u Firenci oko 1425.g. ostvarili Mazačo i Brunelleski. Centralna perspektiva postavlja likovni prikaz na novu naučnu osnovu, koja se može

matematički proračunati i proveriti. Posledice tog otkrića znatno nadilaze područje umetnosti.

Firenca- Santa Maria della Fiore

Vila Rotonda, Paladio

Razvoj političke autonomije gradova, kao i njihov ekonomski razvoj, doveli su do stvaranja sistema konkurentnih gradova- država na području severne Italije. Ova nova nezavisnost gradova je i fizički, prostorno bila izražena na dva osnovna načina. Prvo, uloga fortifikacije je dobila i simbolični i odbrambeni značaj. Grad je postao nukleus snage u okviru šireg sistema. Drugo, unutar grada došlo je do funkcionalne podele na zonu upravljanja /administrativnu zonu i zonu proizvodnje. Ovaj fenomen je formirao nove gradske strukture, uspostavljajući hijerarhijske odnose između primarnih i sekundarnih ulica.

- **Obnova antičke tradicije i dostignuća, formi i principa organizacije i rekonstrukcije gradskih celina i pojedinih delova grada ("all Antica")**
- **Isticanje i naglašavanje racionalne jasnoće i regulacije prostornih odnosa, koji se organizuju preko matematičkih proporcija uz dosledno oživljavanje antičke (posebno grčke) arhitekture i principa organizacije gradova**
  - **Intelektualna sloboda arhitekata – nove metode projektovanja**
  - **Značaj perspektive (kao metode i u formiranju prostorne kompozicije)**
  - **Primena pravilne ulične mreže – grid plana, kasna renesansa, gradovi severne Evrope**
  - **Pravilne ulice, hijerarhija ulične mreže**
  - **Idealni gradovi - gradovi utopije**

Iako se u doba renesanse ne može govoriti o nekim revolucionarnim promenama strukture grada, postoji niz elemenata oblikovanja grada karakterističnih za renesansu. To su prave ulice i pravilno oblikovani, ali ipak intimni, trgovi koji su u kolevcima renesanse Italiji pod uticajem antičke agore i foruma preneli društveni život u otvorene prostore, arhitektura javnog otvorenog prostora afirmirala izgubljene vrednosti društvenog života.

U Firenci, središtu ranog humanizma, grupa umetnika utemeljuje oko 1420. g. novi stil. Cilj im je ponovno rođenje antike. Njihova dela nisu kopije antičkih uzora, nego nove interpretacije, izdvojićemo najznačajnije

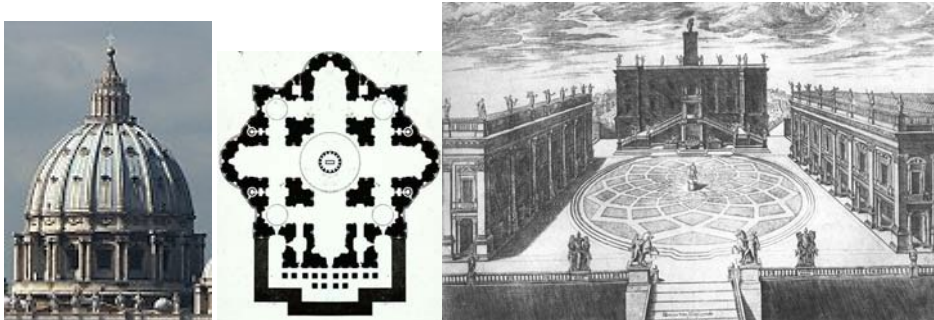
Filipo Brunelleski, od 1420.g. glavni arhitekta kupole katedrale u Firenci

Andrea Paladio, traktat Četiri knjige o arhitekturi, najznačajniji arhitekta Mletačke republike, projektovao je mnogobrojne vile, Vila Rotonda

Leon Batista Alberti humanista, pesnik, slikar, vajar, muzičar, arhitekta, pravnik i matematičar, najraniji primer svestranog čovjeka renesanse (homo universale) Firenca palata Ručelai

Mikelandelo Buonaroti slikar, vajar, arhitekta i pesnik. Jedan od najvažnijih i najsvestranijih umetnika svih vremena. Preuređenje trga na vrhu kapitolskog brežuljka (Campidoglio), dovršenje crkve Svetog Petra u Rimu, čime je još više naglasio kompaktnost, veličinu i monumentalnost građevine

Mikelandelo, kupola sv. Petra,

Campidoglio

IDEALNI GRADOVI

renesanse predstavljaju utopističku preokupaciju renesansnih umetnika, graditelja i stratega tema su traktata i teorijskih rasprava s tek retkim ostvarenjima

Leonardo da Vinči – više nacrtala idealnih gradova, nije ostavio traktat o urbanizmu, ali se bavio problemima grada sa futurističkim rešenjima, neshvaćenim u njegovo doba

Antonio Filaret u svom traktatu o arhitekturi, opisao je idealni grad Sforzindu. Osnova, zvezda upisana u krug, sastavljena je od dva kvadrata koji su, položeni jedan na drugi i jedan u odnosu na drugi, zaokrenuti za 45°. U središtu grada je grupa od tri pravougaona trga. Od centra polazi 16 radijalnih ulica. Na njihovom preseku sa radijalnom ulicom zamišljeni su trgovi različitih namena.

Filaret,

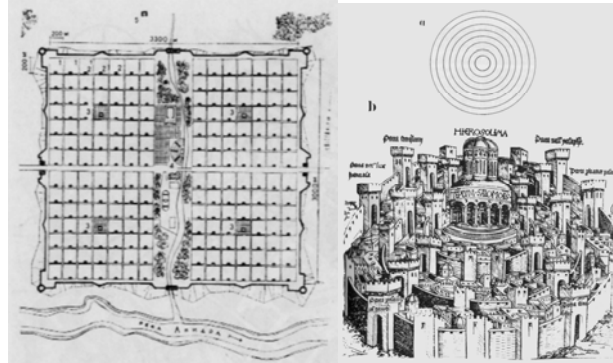
Palmanova

Jedan od retkih primera realizovanih gradova na temelju sheme idealnog grada je Palmanova, koja je krajem 16 veka, a prema projektu **Vićenca Skamocija**

IDEJE SOCIJALISTA-UTOPISTA U URBANIZMU

Tomas Mor

Delo "Utopija" (1516) – zamišljen, fantastičan grad AMAUROT. Grad kvadratnog oblika (3/3km) sa 240000 st. (6000 porodica sa po 40 članova). Grad je podeljen na 4 jednaka reona sa po 60000 stanovnika, u sredini svakog rejona - pijaca za besplatnu podelu namirnica i dvorci u kojima se stanovništvo hrani

Mor

Kampanela

Tomazo Kampanela

Delo "Grad Sunca", izuzetna pažnja posvećena vaspitanju dece, koje se smatra osnovnim državnog blagostanja, društvena ishrana, grad prožet umetničkim delima, koja imaju ulogu upoznavanja sa naučnim oblastima

PLANIRANJE GRADOVA U DOBA APSOLUTIZMA

U periodu između 15. i 18. veka u Evropi se izmenio oblik i sadržaj društvenog života koji je nicao iz nove privrede merkantilističkog kapitalizma. Srednjovekovnu univerzalnost zamjenila je barokna uniformnost, apsolutizam crkve zamenio je apsolutizam svetovnog vladara, u društvenom smislu barok je završetak procesa feudalizma - afirmacija kapitalizma i apsolutističkih monarhija.

Barok je umetnost autoriteta i služi svetovnim i duhovnim predstavnicima.

Sakralni element nije više duhovna vertikala grada – u središte prostorne organizacije postavlja se **dvor** kao apoteoza apsolutne svetovne vlasti. Barok karakteriše radikalni pristup organizaciji grada. Spajanjem parcela i novim regulacijama ulične mreže, menja se nekoherentna srednjovekovna struktura. Izgradnja grada izlazi izvan utvrđenog kruga, a pojedinačno je podređeno grandioznoj koncepciji celine.

Osnovne karakteristike urbanizma baroka su

- veličanje vladara kroz raskoš arhitekture dvoraca i kroz intervencije unutar grada;
- renesansnoj odmerenosti, redu i disciplini, barok suprotstavlja razuzdanost bujnost i maštovitost.
- stilske i kompozicijske odlike baroka iskazane su kroz apsolutnu simetriju, geometričnost, monumentalnost, centralnu perspektivu, u geometriji dominiraju- krug, trapez, elipsa
- unutrašnja i spoljašnja organizacija prostora se međusobno nadovezuju i jedna na drugu.
- citati, upotreba antičkih elemenata ili čak originalni egipatski obelisci
- počinju rekonstrukcije gradova kojima se otvaraju guste zatečene strukture, ruše čitavi kvartovi i na njihovom mestu formiraju nove trgove.

U 17. veku počinje masovna upotreba kočija kao gradskog prevoznog sredstva. Uređuju se ulice, Osim toga poboljšava se i komunalna opremljenost grada. Uređuju se javni parkovi i uvodi voda kao ukras prostora. Glavni (prepoznatljivi) prostorni elementi baroknog grada su avenije koje su najčešće radijalno usmerene prema završnom elementu trgu, a kasnije u vreme apsolutizma prema dvorcu vladara.

RIM - Trg svetog Petra Lorenca Berninija

Najpoznatiji barokni Trg Sv. Petra iz 1657. g. To je ovalni trg s četvorostrukom kolonadom sa strane i otvorenom ulicom nasuprot fasade sv. Petra. S obe strane obeliska u centru trga nalaze se dve fontane. Kolonada stubova ima dvojnju funkciju: omeđuje trg, a ujedno ga ipak ostavlja pristupačnim. Postignuta je ravnoteža zatvorenosti i otvorenosti prostora.

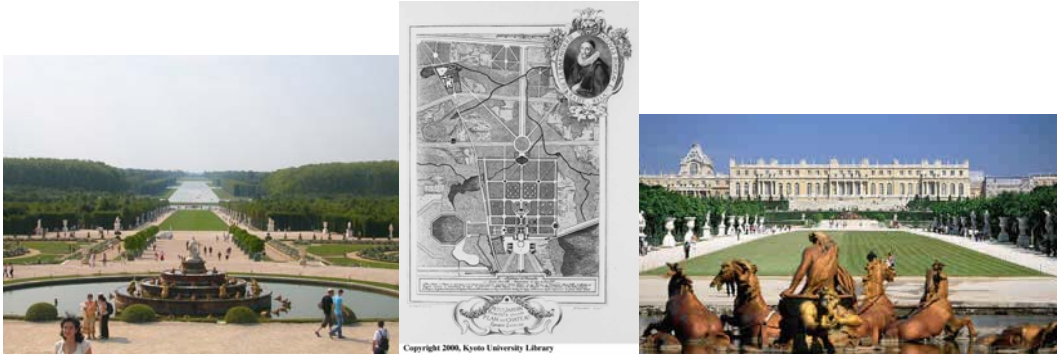
U razdoblju renesanse i baroka pape se nalaze pred zadatkom reorganizacije haotičnog i zapuštenog grada i obnavljanja njegovog značenja reprezentativnim građevinskim programima. Kako bi urbana antička površina postala dostupnijom, u doba pape Siksta V, s periferije se prema središtu u etapama povlače se ulične ose i uređuju novi trgovi kao saobraćajna čvorišta i mesta povezivanja ulica. Tim intervencijama RIM ponovno postaje glavni grad Italije i katoličke Crkve, a takođe prvi put u svojoj istoriji dobija uređenu mrežu ulica.

PARIZ – grad se nakon razdoblja stagnacije u kasnom srednjem veku u XVI. ponovno širi. Kao i u Rimu, širenje polazi od ruba srednjovekovnog grada, ali je pretežno usmereno prema predgrađima. Urbanistička delatnost u Francuskoj u XVII i XVIII veku, iako pod uticajem italijanskih teoretičara i ostvarenja, razvija svoj originalan pristup, koji je doprineo da Francuska u XVIII i XIX veku dobije vodeću ulogu u urbanizmu drugih zemalja.

- Osnivanje gradova-tvrđava i gradova-rezidencija**
- Rekonstrukcija gradova u unutrašnjosti Francuske**
- Stvaranje javnih parkova i vrtova "francuskog stila"**
- Stvaranje "kraljevskih trgova"**
- Razvoj urbanističke ideologije i kritike, posebno o problemima rekonstrukcije Pariza**
- Prve ideje o nacionalnom planiranju**

Za vreme Luja XIV Pariz je proglašen otvorenim gradom: pojas utvrđenja, preobražen je u bulevare s više voznih traka, široke oko 66 m, koje su uključene u mrežu glavnih ulica. Sama reč bulevar dolazi od njemačke reči bolwerk – bedem, i

označava ulice koje su rađene na mestu nekadašnjih odbrambenih gradskih zidina. Mnogi barokni projekti teže za spajanjem građevine, trga, grada i otvorenog predela, što najbolje uspeva u vladarskim rezidencijama koje se sastoje od dvorca, vrta, počasnog dvorišta i obližnjega grada. Preobražaj zatvorenog građevinskog bloka u otvoreni krilni sklop pospešuje međusobno povezivanje različitih ambijenata.

Versaj

Sve do 1678. kada Luj XIV odlučuje da prebaci dvor i vladu u Versaj, ovo je bilo malo selo okruženo šumama. Dolaskom kralja i njegovog dvora mesto ubrzano se razvija, i do kraja vladavine Luja XIV ima oko 30.000 stanovnika. Važnost grada počinje opadati odlaskom vlasti iz njega. Kasnije, Versaj se razvija kao provincijski grad, sa važnom turističkom ulogom. Danas je rastom predgrađa, Versaj, koji je doživeo veliki ekonomski i demografski razvoj, uključen u gradsko tkivo Pariza.

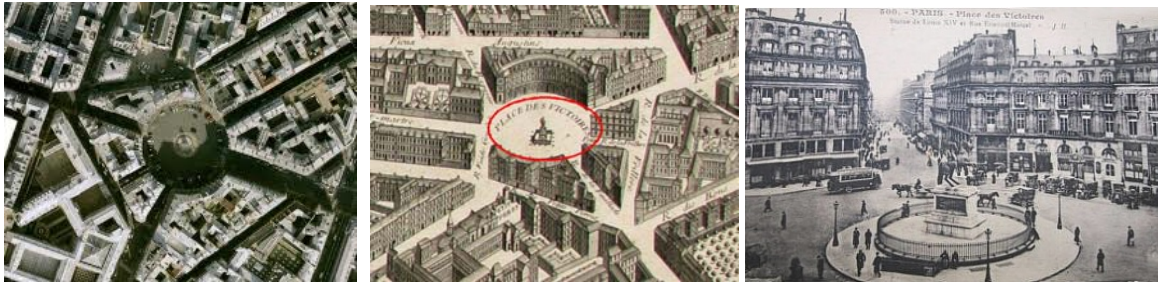
Stvaranje "kraljevskih trgova"

Prvi trg sa nazivom Royale (kraljevski) – Place Royle (Place des Vosges) u Parizu, osnovan 1606., jedinstven arhitektonski okvir završen 1612. Trg kvadratnog oblika, 139x139m sa jedinstvenim arhitektonskim okvirom. Trg je van saobraćajnih tokova, kasnije obrađen u travnim parterima, što je omogućilo razvijanje raznovrsnog društvenog života

Trg Pobede (Place des Victories)

Prvi kružno-zvezdasti trg, delo Mansara, 1685. Trg je prečnika 80m, a njegova dva segmenta bila su izgrađena kao arhitektonske celine. Kasnijim preuređenjem trga i rekonstrukcijom ulične mreže, segmenti su presečeni novim ulicama.

Trg Konkord (Place de la Concorde) Trg sloge

Kompozicija Trga Konkord predstavlja prekretnicu u koncepcijama klasičnih trgova. Trg je shvaćen kao slobodni prostor, oslobođen od arhitektonskog okvira. U prostornoj kompoziciji trga sudeluje okolno zelenilo, tok Sene sa mostom, siluete Panteona i Ajfelove kule. Kompozicija trga se zasniva na jasno izraženoj aksijalnosti.

Na trgovima Pariza prvi put su ostvarena važna načela modernog urbanizma, odvajanje ulice i trga i izdvajanje prolaznog saobraćaja iz stambenih četvrti, dakle svesno razdvajanje važnih gradskih funkcija.

SANKT PETERBURG, Petrograd, Lenjingrad... menjao je nazive kako su se menjali i vladari. Zovu ga još i "Severna Venecija", "Grad belih noći", "Istočni Pariz"...

Mongolsko-tatarska najeza i porobljavanje zemlje od 13. do 15. veka su jako usporili ekonomski i kulturni razvoj Rusije, što se vidno odrazilo na odsustvo srednjovekovnog urbanog nasleđa i sporo prodiranje uticaja renesansne arhitekture i urbanizma. Grad je osnovao Petar Veliki 1703. na močvarnom zemljištu u blizini mora. Time je želeo da osigura ruski pristup Baltiku. Grad je od 18. do 20. veka bio prestonica Ruskog carstva, značajan evropski kulturni centar, i najvažnija ruska luka na Baltiku.

Osnivanje i izgradnja Petrograda

- Generalni urbanistički plan iz 1717., LEBLON
- Grad-tvrđava, opasan ovalnim utvrđenjima koja su obuhvatala delove Vasilijevskog, Peterburskog ostrva i mali deo leve obale Neve
- Funkcionalno zoniranje grada - grad je podeljen na krupne, pravilne stambene komplekse, sa unutrašnjim stambenim ulicama
- Kompozicioni centar plana je carski dvor - postavljen je u središtu Vasilijevskog ostrva, na trgu kvadratnog oblika, prema kome se susticalo osam ulica (uticaj Versaja)
- Prvi put je izneta ideja o kružnom saobraćaju na velikim raskrsnicama

- Plan je prihvaćen od strane Petra Velikog, ali do njegove realizacije nije došlo

Urbanističkim projektom iz 1769., a kasnije i novim generalnim planom prvi put pojavljuje snop tri zrakaste magistrale: Nevskog i Voznesenskog prospekta i Gorohove ulice, čiji se pravci susište u centru Admiraliteta. Skoro sve ulice su prave i velike regulacione širine (20-25m); obavezna je ivična izgradnja, uz sprovedenu visinsku regulaciju; tipska izgradnja zgrada. 1763. Katarina II raspisuje konkurs za ulepšavanje prestonice; 1765 formira se posebna Komisija počinje planiranje i izgradnja vangradske carske rezidencije Petrov dvorac, čiji se park formira u duhu kompozicije Versajskog parka

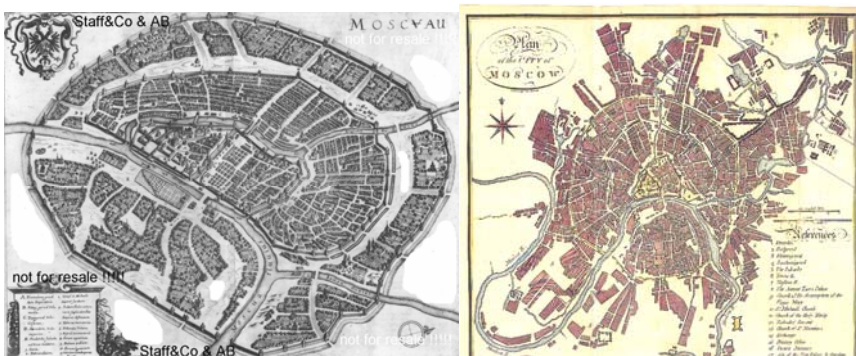

Plan Sankt Peterburga iz 1737. i 1883.

Petropavlovska tvrđava

MOSKVA

Od 12 do početka 14 veka Moskva je bila mali Ruski grad. Njena uloga jako izrasla je u 14 veku kada ona dobila je mnogo pobeda u suprotstavljanju sa drugim Ruskim gradovima. U 14 veku Moskva ujedinila je skoro sve Ruske gradove. A u 15 veku ona je ujedinila je sve Ruske zemlje. Moskva je postala centrom nove velike Ruske države i mnogi su je nazivali Treći Rim.

Plan Moskve iz 1630. i 1794.

- Moskva se tokom vekova širila u konventričnim, dosta pravilnim prstenovima oko Kremlja, kao istorijskog jezgra
- Od Kremlja su se zrakasto razilazili glavni izlazni putevi prema važnijim centrima Rusije

- Sa širenjem Moskve i izgradnjom novih prstenastih zidova, radijalni putevi su postajali glavne gradske saobraćajnice, čime se stvorio istorijski sklop zrakasto-prstenaste šeme plana Moskve
- Generalni plan Moskve, 1775. Planom se zadržava se radijalno-prstenasta struktura grada, predviđa se venac trgova pored zidova Kremlja
- Posle požara 1812.g., novi generalni plan Moskve se izrađuje 1818.g. Zasipanjem odbrambenih rovova i kanalisanjem reke Neglinke u centru Moskve su se oslobodile velike površine, što je omogućilo izgradnju parkova, novih trgova i ulica (Aleksandrovski park i Teatraljnaja plošad sa zgradom Boljšoj teatra)

Moskovski Kremlj u 15.veku dobija svoj savremeni izgled, kada se drvene fortifikacije zamenjuju crvenom opekam i grade kule, koji ovu tvrđavu okruženu sa svih strana, čine neosvojivom.

GRADOVI U 19. i 20.veku

Industrijsku revoluciju možemo shvatiti kao najznačajniji istorijski događaj modernog doba. Ona je suštinski promenila ljudski život tehnološkim inovacijama: parna mašina na čvrsto gorivo-umesto pojedinačne zanatske proizvodnje, masovna proizvodnja, gvožđe, čelik, porast gradskog stanovništva –bolji zdravstveni i ekonomski uslovi, poboljšanje poljoprivredne proizvodnje. Proširila se funkcionalna osnova arhitektonskih delatnosti, pojava novih tipova građevina: industrijski objekti-fabrike, skladišta, saobraćajni - mostovi, železničke stanice, javne objekti- banke, berze, robne kuće i reprezentativni- pozorišta, sudovi, parlamenti, bolnice, hoteli, biblioteke, dok su predhodne periode karakterisale uglavnom crkve, palate i tvrđave. Sve ovo uslovalo je promenu grada.

Masovna stambena izgradnja doživljava intenzivni razvoj: porodične kuće za srednji stalež umesto aristokratskih rezidencija, novi građevinski materijali (pored tradicionalnih: drvo, kamen; sada su industrijski materijali:gvožđe, staklo, čelik,nove metode projektovanja (objekti ogromnih visina i raspona zahvaljujući n ovim materijalima); proračuni konstrukcija- industrijska revolucija je ipak bila usporen proces, čak i u kolevci - Engleskoj kao najrazvijenijoj zemlji- hronološki: Engleska od 1750., Francuska od 1830., Nemačka i SAD od 1850.- uticaj

industrijske revolucije na arhitekturu je postepen: prvo se odrazio na program, pa nagradnju, i na kraju se ispoljio u monumentalnom izgledu.

Istoricizam, sam po sebi nije bio ništa novo, jer je bio star koliko i arhitektura, i predstavlja oživljavanje i afirmaciju ranijih stilova. **Klasicizam** u užem smislu naziva se pokret koji traje od otprilike 1770. do 1830.g., a suprotstavlja se baroku i rokokou na području cele Evrope. Arheološko istraživanje antike proteže se prvi put ne samo na izvornu rimsku nego i grčku arhitekturu.

Na novom kontinentu dolazi do osnivanja prvih kolonijalnih naselja, što je početak urbanističke delatnosti u SAD. Naselja su planski organizovana, oblik naselja je šematizovan i sprovedena pravougaona ulična mreža, sa tipizirane veličinama parcela. Krajem 18. veka počinje izgradnja monumentalnog, reprezentativnog, **novog glavnog grada – Vašingtona**, čiji je centar velike prostorne kompozicije – Kapitol, dom narodnog predstavnštva. Snop radijalnih avenija usmerenih ka Kapitolu preseca pravougaonu uličnu mrežu.

Vašington, plan iz 18.veka i današnji izgled

Rekonstrukcije evropskih gradova u 19. veku

Rekonstrukcija Pariza

Tokom perioda industrijalizacije i kulturne ekspanzije, mnogi gradovi osećaju potrebu za razvojem i progresom moderne epohe, te dolazi do rekonstrukcije evropskih gradova u 19. veku, od kojih je najznačajnija radikalna rekonstrukcija Pariza, pod rukovodstvom Žorža Ežena Osmana.

Srednjevekovni **Pariz** je bio arhitektonski neuređen, pretrpan i haotičan grad sa jasno definisanim granicama, koje su ometale dalji urbanistički razvoj i ekspanziju grada. Napoleon III je izdao naređenje o restrukturalizaciji i urbanističkom redizajnu čitavog grada, a projekat je poverio baronu **Žoržu Eženu Osmanu**. Renoviranje Pariza obuhvatalo je izgradnju nove infrastrukture, saobraćajne mreže, osmišljavanje i planiranje javnih parkova i spomenika kao i uvođenje sistema gradske kanalizacije i vodovoda, zatim i kompletan redizajn arhitektonskog izgleda gradskih fasada i stambenih četvrti. Široki bulevi poput Šanzelizea i veliki trgovi poput Konkorda rasteretili su grad i omogućili građanstvu bolju komunikaciju i prohodnost. Povećanjem spratnosti i izgradnjom novih stambenih objekata u centru grada, omogućeno je naseljavanje većeg broja stanovništva. Ipak, mnogi Osmanovu radikalnu rekonstrukciju posmatraju kao uništenje starih korena grada.

Pariz, regulacijski plan 1853.rekonstrukcija istorijskog grada

Rekonstrukcija Beča

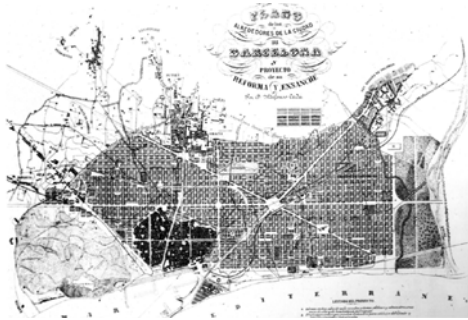
Obimna rekonstrukcija Beča nastala je pod uticajem pariske rekonstrukcije. Parkovski prostor oko istorijskog jezgra pružao je veoma povoljne perspektive za izgradnju modernog gradskog centra. Raspisan je međunarodni konkurs, a najbliži stvarno izvedenom projektu je projekat Ludviga Ferstera. Izgradnjom širokog prstenastog bulevara – Ringstrasse, posle rušenja gradskih zidina, doveo je do formiranja složenih arhitektonskih ansambala društvenih zgrada u tom potezu.

Beč u 19.veku

Rekonstrukcija Barselone

Konkurs za "reformu i ozdravljenje" Barselone, 1859. – rešavanje problema proširenja grada uz rekonstrukciju starog jezgra. Prvonagrađen rad autora Antonia Triasa predviđa proširenje grada uvođenjem glavnih, širokih zrakastih saobraćajnica koje se ulivaju u prstenastu arteriju oko starog grada. Stambeni kompleksi su rešeni sa pravougaonom mrežom ulica. Umesto Triasovog projekta usvojen je projekat Serde, koji je proširenje Barselone rešio u pravougaonoj mreži nediferenciranih ulica, sa tipskim kvadratnim blokovima zasečenih uglova, uz uvođenje dijagonalnih saobraćajnica

Serda- plan za proširenje grada 1859. i satelitski snimak

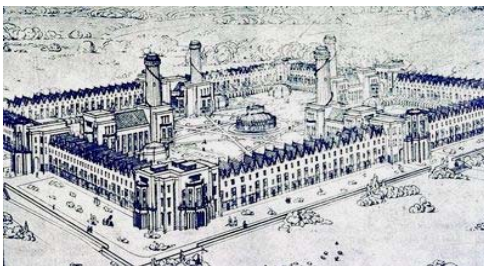
Razvoj urbanističke teorije u 19 veku

Kamilo Zite

Kamilo Zite (bečki arhitekta 19. veka) pokušava da vrati renesansno dostojanstvo javnome prostoru grada, ponovo u svojim teoretskim i praktičnim radovima vraća na italijanske trgove, zagovara pešačku dimenziju i lepotu istorijskih prostora. Autor je knjige- **Umetničko oblikovanje grada**. Dao je oštru kritiku urbanističke delatnosti 19. veka i kritiku neshvatanja društvenog i kulturnog značaja umetnosti gradskih prostora. Njegovim delom postavljene su osnove proučavanja istorijskog razvoja gradova – istorije urbanizma. Osnivač je prvog časopisa za probleme urbanizma – Stadtebau.

ROBERT OVEN

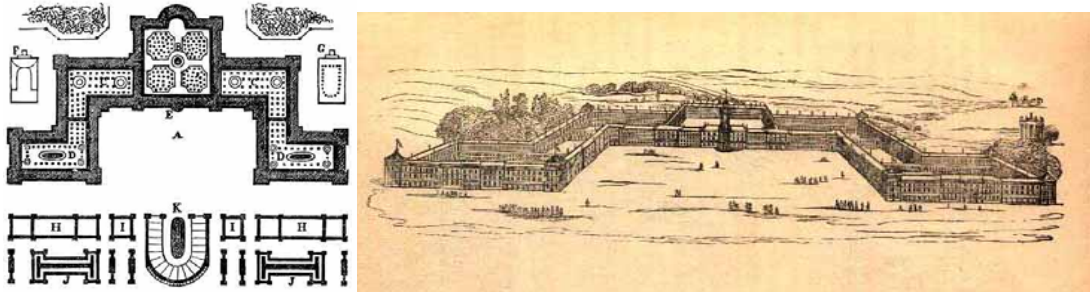
prvi industrijalac koji NEW LANARK /Engleska/ je doprineo rešavanju problema stanovanja u predelu uz industrijske građevine, naselje za radnike i njihove porodice sa zgradama društvenog servisa radnika, njegova kritika grada bila je konstruktivna. Izvedeni projekti: Radničko naselje u Nju Lenarku, Škotska Radna komuna "Nova harmonija", SAD, Komuna Harmoni-Hol (Kvinvud)

New Harmony, 1825 i danas

Šarl Furije

Osmislio oblik društveno-proizvođačkih skupina u delu "Novi industrijski i društveni svet", dao prikaz novog društva – Harmonija. Dao je načela organizacije i uređenja novog oblika društvene i stambene zajednice – komune – falange. Kolektivna stambeno-društvena zgrada ogromnih razmera za 1800 st. Različita socijalna struktura stanovništva. Ogroman značaj daje društvenom vaspitanju dece.

Ebenzer Hauard (1848-1928)

Knjiga Garden City of Tomorrow 1898, kojom je pokrenuto pitanje decentralizacije većih gradova osnivanjem gradova u zelenilu oko grada "matice". Vrtni grad sjedinjuje kvalitete i humane vrednosti grada i sela: lepotu prirode, društveni život, polja i parkove, svetle zgrade i vrtove, niske zakupnine stanova.

Njegove ideje bliske su Ovenu i Furijeu – vrtni gradovi zasnovani na kooperativnoj-društvenoj zajednici. Šema vrtnog grada je koncentričnim prstenima podeljena na tri funkcionalne zone:

- Centralnu, sa parkom i društvenim zgradama
- Srednju, glavnu zonu sa blokovima stambenih zgrada i širokim prstenom zelenila
- Perifernu, namenjenu industriji i komunalnim objektima

Model grada karakterišu koncentrični obruči i radijalne putevi, sa parkom u sredini, javne zgrade na njegovom rubu, a fabrike, tržnice i skladišta u spoljašnjem prstenu. Više vrtnih gradova trebalo bi obuhvatiti u ponovo koncentričnu grupu, pa Houard stvara obrazac policentričnoga velegrada za 220000 stanovnika, raščlanjenog u centralni grad i satelitske gradove. Pod utjecajem Houarda, kao prvi vrtni gradovi nastaju: **Lečvort, Hemsted, Velvin**, Pokret se brzo raširio Evropom i Amerikom. Mnogi utemeljeni gradovi: delom kao samostalna naselja, delom kao vrtne predgrađa, delom povezani sa industrijom.

Šema organizacije vrtnog grada, plan Lečvorta i Hemsteda

Iako većina pokreta XIX. veka ne postiže svoje ciljeve, ipak ostvaruje važna delimična rešenja, a njihove ideje ulaze u kompleksno radno polje modernog urbanističkog i regionalnog planiranja, gde su grad, pejzaž i

industrija u pokušaju usklađivanja funkcija radi postizanja nove ekonomske, ekološke i estetske ravnoteže.

Gradovi u 20 veku

U prvoj polovini 20.veka zapaža se intenzivan rast gradova u razvijenijim državama Evrope i Severne Amerike, dok se u drugoj polovini težište rasta seli u Latinsku Ameriku, Aziju i Afriku. Gradovi se mahom razvijaju haotično i zgusnuto, što ima kao posledice – socijalno raslojavanje, uništavanje okoline i opšte siromaštvo. Dvadesetih godina 20 veka počinje da se vrši podela grada po funkcijama, odnosno funkcionalno zoniranje grada. U pojedinim gradovima dominiraju određene funkcije, pa razlikujemo- industrijske, administrativne, univerzitetske gradove...

Industrijski razvoj i urbanističko planiranje razilaze se na sudbonosan način. Ranija tradicija planiranja svoju punu delotvornost postiže u doba kad počinje politički i industrijski prevrat. Dok urbanisti krajem 19.veka nastoje da regulaciju gradova osveže baroknim osama i blokovima zgrada, industrija i saobraćaj rastu prema sopstvenim zakonima, pri čemu dolazi do preklapanja ili do blokiranja preopterećenog grada. Tek vrlo kasno rađa se spoznaja o tome da se u urbanizmu industrijskoga doba ne radi toliko o formalnim problemima nego u mnogo većoj meri o usmeravanju dotada nekontrolisanih državnih i socijalnih procesa, koji su promenili celokupne životne odnose, uključujući i istorijske gradove i gotovo nužno prouzrokovali haos.

Tek između 1920. i 1930. manji broj arhitekata i urbanista konačno raskida s istorijskom tradicijom. Oštrina njihovih programskih zahteva i beskompromisna gradnja prvih naselja (Amsterdam, Rotterdam, Frankfurt na Majni, Berlin), izaziva jak otpor, ali otvara put urbanizmu kao modernoj disciplini. **1928. godine** je osnovan **CIAM, Centar internacionalne moderne arhitekture**, koji svojom teoretskom misli utiče na urbanizam na teorijskom i praktičnom planu. U njemu su bili arhitekti Nemačke- Mis van der Roe i Valter Gropijus koji se 1919. godine osnivali Bauhaus, zatim, urbanista Ludvig Hilbersajmer (koji je imao ulogu u urbanizaciji grada Detroita u SAD), tu su bili Holanđani Kornelius van Besteren, Jakob Oud, Gerit Ritveld, Švajcarac Le Korbizje (Šarl-Eduar Žanre-Gri) Belgijanac Viktor Burgerios i Brazilac Lućio Kosta (koji je mnogo kasnije sarađivao sa Oskarom Nimajerom i dobija konkurs na izgradnju grada Brazilije u Brazilu), Španac Hose Luis Sert i Mojsej Ginsburg iz Sovjetskog saveza sa grupom konstruktivističkih arhitekata. Na četvrtom kongresu CIAM-a, 1933, nastaje Atinska povelja s tezama o urbanizmu, u kojima je formulisano haotično stanje sa predlozima opštih zahteva za obnovu. Ta povelja opremljena je analizama 33 grada. Internacionalnom razmenom ideja i rasprava stvorena je zajednička podloga za rad urbanista, koji je ponovno nastavljen nakon prekida u razdoblju diktatura i Drugog svetskog rata. **Atinska povelja** proklamuje pet sadržajnih aspekata života u gradskom prostoru, kao polazište funkcionalnog zoniranja- **stanovanje, rad, rekreaciju, saobraćaj i centralne funkcije.**

Pokret moderne arhitekture započinje aktivnošću pojedinih arhitekata i malih grupa formiranih u Evropi. Vodeće mesto zauzimaju sledeći arhitekti: Le Korbizje u Parizu, Valter Gropijus s Bauhausom u Wajmaru, Mendelson, Mis van der Roe u Berlinu, , grupa De Stijl u Holandiji i konstruktivisti u Rusiji. Začetnicima nove

arhitekture najvažnija su načela i metode pomoću kojih nastoje da prevladaju dotadašnji formalizam u korist funkcionalnog oblikovanja.

KARAKTERISTIKE MODERNOG GRADA 20.veka

- Nakon postupnog nestanka bloka izrazito se polariziraju dve tipologije stanovanja: individualno stanovanje i višestambena izgradnja ("mašine za stanovanje")
- Grad više nije dominantno prostor u kojem se stanuje. Veliki deo njegovog tkiva otpada na radne i komunalne aktivnosti koje treba planirati. (Istorijski grad se bavio ekskluzivno samo stanovanjem, centrom i reprezentacijom). Tehnološki razvoj omogućava superpoziciju sadržaja kroz vertikalno, a ne samo horizontalno zoniranje.
- Istraživački i naučni pristup planiranju čini struku urbanizma interdisciplinarnom, a karakteriše je internacionalizacija stila i koncepata.
- Nastaju novi gradovi s predominacijom jedne funkcije: industrijski grad, univerzitetski, administrativni, turistički i sl.

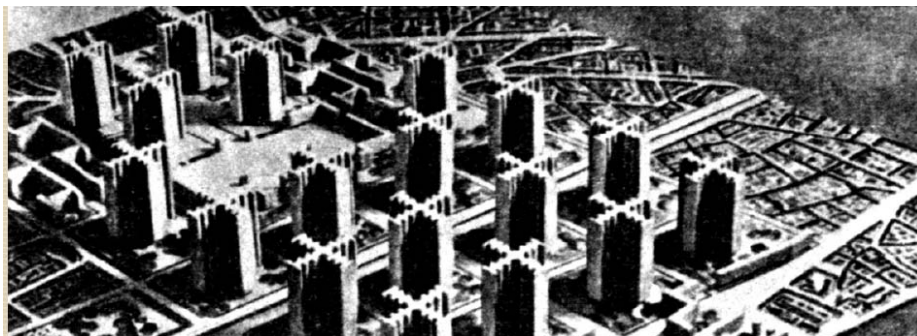

Helsingør: Jørn Utzon, zgrade Kingo

Razbijanje bloka

LE KORBIZIJE

„Arhitektura je uslovljena duhom vremena, a duh vremena su dubine prošlosti, poznavanje sadašnjosti i sagledavanje budućnosti“ Le Corbusier

Le Korbizije je 1925. godine na izložbi predstavio -Savremeni grad za tri miliona

stanovnika predstavio radikalni plan rekonstrukcije centra Pariza. Geometrijsko središte poslovnog grada formiraju ose saobraćajnica, koje jasno odaju strogost u principu odvajanja kolskog od pešaškog saobraćaja i od ostalih gradskih funkcija. Dominantne građevine ovog plana jesu kule soliteri, osnove krsta, koje poput religijskih građevina u prošlosti u novom gradu budućnosti najavljuje dominaciju novog poretka. Korbizijeov plan je doživeo mnoge kritike savremenika.

Modulor, Kapela u Ronšanu, Vila Savoja, Marsejski blok